Kropp och kultur: En introduktion

THOMAS JOHANSSON

Varför kroppens sociologi?

Under 1990-talet har det vuxit fram en omfattande litteratur som på ett eller annat sätt berör synen på kroppen i det senmoderna samhället. Även om det samhällsvetenskapligt orienterade intresset för den mänskliga kroppen inte är ett helt nytt fenomen, kan man i dag ändå konstatera ett ökat intresse för människors kroppsliga existens. Det finns dels *inomvetenskapliga,* dels *utomvetenskapliga förklaringar* till hur detta teoretiska och empiriska "forskningsfält" har formerats.

När det gäller de förstnämnda förklaringarna kan man inom dagens samhällsvetenskap iaktta en ökad differentiering och specialisering. Många av de författare eller vetenskapliga verk som idag räknas som tillhörande diskursen kring kroppen har tidigare definierats som civilisationsteori, allmän teori, feministisk forskning etc. En av de drivande krafterna i denna utveckling av kroppens sociologi är den engelske sociologen Bryan S. Turner. Turner har i en rad böcker aktivt medverkat till att skapa en diskurs kring kroppen (se bl. a. Turner 1984, 1987, 1992). De flesta av hans böcker skulle även kunna inordnas under rubriken medicinsk sociologi, men hans avsikt är att bidra till en allmän diskussion kring kroppen i det senmoderna samhället.

Turner diskuterar sådana fenomen som anorexia, kroppens fenomenologi, kön och kropp, konsumtion och kropp etc. Han har även, tillsammans med den grupp av engelska kultursociologer som startade tidskriften och bokserien *Theory, Culture & Society* och sedermera även *Body & Society* samlat en rad framgångsrika forskare kring temat kropp och samhälle. Detta har bl.a. resulterat i en rad intressanta artiklar, böcker och antologier om kroppen. Stilbildande på detta område är antologin *The Body: Social Process and Cultural Theory* (1991).

Det är givetvis svårt att säga något bestämt när det gäller utomvetenskapliga förklaringar till det ökade intresset för kroppen, men det är möjligt att tänka sig att följande faktorer har medverkat till denna utveckling: 1) Den ökade fokuseringen i massmedier och reklam på den unga vackra kroppen; 2) det växande intresset för "ungdomlighet"; och 3) framväxten av ett antal kroppstekniker, bl.a. bantningsmetoder, kirurgi och träningsmetoder som t.ex. bodybuilding och aerobics. Dessa fenomen är intimt relaterade till varandra. Massmediers bilder av unga vackra och framgångsrika människor har kommit att påverka en allt större skara av människor i olika åldrar och skapat ett begär efter ungdomlighet (Miegel 1994). I dag finns det även en

rad mycket utvecklade och förfinade kroppstekniker, som kan användas för att uppnå de ideal man eftersträvar. Här kan man givetvis fundera vidare: vad är det egentligen som bidrar till att man inom samhällsvetenskap, humaniora, konst, film, TV, reklam och så vidare intresserar sig för kroppen och det kroppsliga?

Framväxten av en diskurs kring kroppen är intimt sammankopplat med utvecklingen inom några av de under 1990-talet mest centrala teoretiska diskurserna. Jag tänker här på feminismen, diskussionen om det postmoderna, cultural studies-traditionen, kultursociologi och psykoanalys. De diskussioner om kropp och kultur som förts inom dessa olika traditioner överlappar och kompletterar i stor utsträckning varandra, utan att för den skull vara helt identiska.

Inom feminismen har man sedan länge intresserat sig för kroppen och det kroppsliga. Här finner vi också några av klassikerna på detta område, som t.ex. Julia Kristevas *Powers of Horror: An Essay on Abjection* (1982), Frigga Haugs *Female Sexualization* (1992) och Judith Butlers *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity* (1990). En artikel som fått ett stort genomslag i denna diskussion är Donna Haraways "A Manifesto for Cyborgs", där cyborgen används som metafor för att fokusera gränserna mellan manligt och kvinnligt. Här bör även den litteratur som behandlar maskulinitet och kropp nämnas. Ett tidigt verk inom denna tradition är Klaus Theweleits *Mansfantasier* (1977/1995).

Av de böcker som nämns ovan kan nästan samtliga också inordnas under beteckningen postmodern teori. Denna inriktnings kritik av det centrerade subjektet och bejakande av ett upplösande av olika gränser har haft ett stort inflytande på diskussionen om kroppen. En bok som på ett bra sätt sammanfattar denna diskussion är Mike Featherstones *Consumer Culture & Postmodernism* (1991), där man kan ta del av en kritisk sociologisk diskussion om teorier om kropp och konsumtion. Denna kultursociologiska ansats har varit stilbildande för en stor del av den anglo-saxiska teoribildningen kring kropp och samhälle.

Inom Cultural studies-traditionen har man ägnat sig åt att utforska relationen mellan å ena sidan reklam, estetik, ungdom, musik, å andra sidan kropp. Inom brittiska *Cultural studies* har man redan tidigt intresserat sig för dessa frågor. Diskussionerna inom den s.k. Birminghamskolan om ungdom, stil och smak tangerar t.ex. i stor utsträckning den diskussion som i dag förs om kroppen. Ett bra exempel på detta är Dick Hebdiges bok om punkare, *Subculture: The Meaning of Style* (1979), som handlar om ungdomars ständiga skapande av nya stilmässiga och kroppsliga uttrycksmedel. Några böcker som på ett bra sätt tar upp den mer generella kultursociologiska diskussionen är Pasi Falks *The Consuming Body* (1994) och Cris Shillings *The Body and Social Theory* (1993). Hos dessa författare finner vi en mer grundläggande diskussion om relationen mellan kropp och samhälle.

I den följande texten skall jag diskutera några olika intressområden inom ovan berörda vetenskapliga fält. Den klassiska frågan om aktör respektive struktur finns ständigt närvarande i teoretiserandet kring kroppen. Man visar antingen på tendenser till hur människor på olika sätt underordnas och hur det samhälleliga förtrycket och disciplineringen ristas in i kroppen, eller utvecklar teorier om hur begär och kroppslighet sammanlänkas med konsumtion och reklam. I litteraturen finns det helt klart en tendens att överbetona de strukturella aspekterna och bortse från aktören.

Jag kommer att fokusera den samhällsvetenskapliga diskussionen om kroppens betydelse i den samhälleliga struktureringsprocessen och utgångspunkten är bl.a. Anthony Giddens teori om strukturens dualitet. Avslutningsvis återkommer jag till en diskussion om kroppens vara eller icke-vara inom samhällsvetenskap.

Kropp, disciplin och motstånd

Inom sociologin finns det sedan gammalt ett intresse för studier av hur samhälleligt förtryck och maktförhållanden så att säga ristas in i människans kroppsliga lekamen. Genom att studera synen på kroppen och disciplineringen av den menar man sig alltså kunna utläsa något om mer generella samhälleliga maktförhållanden.

De tidiga samhällsvetenskapliga diskussionerna om kropp och samhälle fördes framför allt i gränslandet mellan antropologi och sociologi. Marcel Mauss text om kroppstekniker, "The Notion of Body Techniques" (1959/1979), är här central. I denna korta text visar Mauss på sambandet mellan kroppstekniker och samhällssystem. Han börjar denna essä med att diskutera sin egen simteknik och fortsätter sedan att visa hur olika samhällen premierar olika kroppstekniker. Han skriver bl.a:

> In my day swimmers thought of themselves as a kind of steamboat. It was stupid, but in fact I still do this: I cannot get rid of my technique. Here then we have a specific technique of the body, a gymnastic art perfected in our own day (ibid: 99).

Även om denna essä är central för den fortsatta diskussionen om kroppstekniker, saknas i stor utsträckning en diskussion om aktör och kropp. Syftet med essän är framför allt att klassificera olika kroppstekniker.

I Mary Douglas klassiska verk *Purity and Danger* (1970) finner vi en diskussion om sambandet mellan kroppsliga och samhälleliga gränser. I korthet menar Douglas att det finns en korrespondens mellan å ena sidan upprättandet av kroppsliga gränser, vilket sker genom att individer uttrycker äckel, avsky, rädsla för smuts etc, å andra sidan en samhällelig ordning. Kampen mot smuts är även en kamp mot dem som vägrar att inordna sig i den samhälleliga ordningen, dvs. mot dem som hotar ordningen.

Ett annat viktigt arbete, som "återupptäcktes" i slutet av 1970-talet, är Norbert Elias inflytelserika teori om den s.k. civilisationsprocessen (Elias 1939/1978). Här finns starka beröringspunkter med Douglas teori. Elias beskriver en historisk utveckling som sträcker sig från antiken till det moderna samhället, där den mänskliga kroppen successivt disciplineras och där det kroppsliga tabubeläggs och underordnas en normativ reglering. Det ökade behovet av personlig integritet och avgränsning mot omgivningen hänger dels samman med en ökad individualisering, dels upprättandet av en ny samhällelig ordning som karakteriseras av bildandet av avgränsade nationalstater (för en kritik av Elias, se Duerr (1988/1994).

Den teoretiker som kanske har betytt mest för den samtida diskussionen om kropp och samhälle är den franske filosofen Michel Foucault. I sina böcker om bl.a. fängelset och den mänskliga sexualiteten, har Foucault visat hur samhälleliga maktrelationer tar sig konkreta materiella uttryck i form av kroppslig disciplinering (Foucault 1978, 1979, 1985, 1986). Samhällelig över- och underordning finns så att säga inristad i mänskliga kroppar. Liksom Elias diskuterar Foucault hur det traditionella samhällets yttre kontroll av människor successivt övergår till den för det moderna samhället karakteristiska internaliserade kontrollen.

Pierre Bourdieu är på många sätt en god representant för en sociologiskt orienterad diskussion om kropp och samhälle. I huvudverket *Distinction* (1984) utvecklar han en teori om sambandet mellan status, smak, stil och kropp. Han visar på ett övertygande sätt hur status- och maktrelationer uttrycks i form av såväl olika stilar och smaker som olika kroppar. I människors habitus finns redan tidigt de koder och kroppsuttryck inristade, som antingen underlättar eller försvårar för dem att uppnå en statusposition i samhället. På ett mycket detaljerat sätt visar Bourdieu hur sambandet mellan status, stil och kropp är ett uttryck för en övergripande samhällelig ordning.

De teoretiker som nämnts ovan har alla varit betydelsefulla för utvecklingen av en teoretisk diskurs om kroppen. Samtliga har varit sysselsatta med att försöka förstå sambandet mellan kropp och samhälle. Enligt Turner skiljer sig emellertid dessa teoretiker från övrig samhällsvetenskap, där det kroppsliga tenderar att lysa med sin frånvaro. Under 1980- och 90-talet har några sociologer därför försökt att ta ett samlat grepp på diskussionerna om kropp och samhälle. För att underlätta för läsaren och för att ge ett slags introduktion till denna omfattande diskussion skall därför i korthet redogöras för Bryan S. Turners och Arthur W. Franks respektive försök att utarbeta typologier för teorier om kropp och samhälle.

Turner (1984) utgår i sin diskussion om kropp och samhälle från Hobbes fråga: Hur är samhället möjligt? Han fokuserar alltså på hur det via en disciplinering av kroppen skapas en specifik samhällsordning. Som utgångspunkt för en sådan diskussion utvecklar han en typologi som ger fyra olika idealtyper: *Reproduktion, asketism, kontroll och representation.* Syftet med

Turners typologi är att bidra till en utveckling av Foucaults diskussion om sambandet mellan å ena sidan medborgares sjukdomar, å andra politiska och ideologiska diskurser (se figur 1).

En av de teoretiker som kanske framför andra har färgat den samhälleliga diskussionen kring befolkningstillväxt är *Thomas Malthus*. Enligt denna tänkare är det framför allt två drivkrafter som dominerar människors tillvaro: hunger och sexuell passion. Men då människors sexuella behov leder till en ökad befolkningstillväxt och detta i sin tur till svält och fattigdom, måste man genom att utöva en moralisk påverkan kontrollera massans begär. En lösning på problemet är att uppmana till celibat och uppskjuten driftstillfredställelse. Man skall alltså vänta med sexuella utsvävningar tills man gifter sig och detta bör endast ske om det finns ekonomiska förutsättningar för ett sådant arrangemang. Den uppskjutna driftstillfredställelsen utgör också ett starkt argument emot masturbation, som anses allt för lustbejakande, icke-produktiv och moraliskt förkastlig.

Max Webers tes om den protestantiska etiken och kapitalismens anda har färgat en stor del av diskussionen om den borgerliga personligheten. Den asketiska hållning som praktiserades inom den typ av protestantism som Weber analyserade bidrog till att skapa en social karaktär som präglades av självdisciplin och en strikt kontroll av sexualitet och begär. Detta blir kanske tydligast när man fokuserar på det utbredda förtrycket av kvinnans sexualitet och den hysteriska problematik, som bl.a. Freud ägnade sig åt att behandla.

Rousseaus tankar om urbanisering och det hot mot kulturen som denna utveckling utgjorde leder oss till den tredje idealtypen: kontroll. Här handlar det om behovet av att klassificera och kontrollera den växande populationen. Rousseau är framför allt bekymrad över det moraliska förfall och det hot mot individualiteten som han betraktar som en konsekvens av framväxten av storstäderna. Det offentliga rummet fylls med hot och faror. Enligt Turner drabbas kvinnorna hårdast av dessa hot, vilket bl.a. resulterar i fobiska reaktioner. Denna hotbild gör det möjligt för männen att kontrollera kvinnorna och att få dem att hålla sig i hemmet.

Slutligen har vi *Goffmans* analyser av det ökade trycket på människor att visa upp sina kroppar på den offentliga arenan. Denna utveckling beror bl.a. på avsaknaden av stabila statusmarkörer. Framgång blir allt mer avhängig individens förmåga att uppvisa en korrekt och vinnande presentationen av sig själv och sin kropp. För att vara framgångsrik måste man i dag även se framgångsrik ut, dvs. utveckla en distinkt smak- och stilmedvetenhet. Den unga, vackra och hårda kroppen har blivit ett tecken på lycka och status. Denna samhälleliga ordning leder till ett förakt mot fetma och till uppkomsten av sådana sjukdomar som t.ex. anorexia och bulemia.

Figur 1: Typologi för relationen mellan kropp, samhälle och sjukdom (efter Bryan S.Turner, 1984)

	Populationer	**Kroppar**	
Tid	Reproduktion Malthus Onani	Asketism Weber Hysteri	**Intern**
Rum	Kontroll Rousseau Fobi	Representation Goffman Anorexia	**Extern**

Turners typologi utgör ett försök att utveckla en teori om relationen mellan kropp, samhälle och sjukdom. Med hjälp av sina fyra olika idealtyper fångar han också en stor del av den diskussion som har förts om modernitet, kropp och samhälle. Även om det finns många fördelar med en sådan ansats, anser jag att man har anledning att vara kritisk till detta försök att utveckla en meta-diskurs om den samhällsvetenskapliga diskussionen om kropp och samhälle.

För det första ger typologin en förenklad bild av relationen mellan psykiska störningar och vetenskapliga diskurser. Skall hysteri och anorexia betraktas som motståndsstrategier? Turner antyder något sådant när han mot slutet av kapitlet talar om sjukdom som metafor och som ett uttryck för "disorder". Det är här oklart hur Turner ser på sambandet mellan vetenskapliga diskurser – Malthus, Weber, Rousseau och Goffman – och psykiska störningar. Man kan även ifrågasätta hans endimensionella aktörsbegrepp.

För det andra finns det i typologin en klar könsdimension, som aldrig problematiseras. Turner nämner i och för sig denna i förbifarten, men utvecklar inte närmare hur man skall se på sådana frågor som berör relationen mellan samhälle, kropp och kön. Att det saknas en problematisering av detta märks bl.a. i avsaknaden av en diskussion om manliga psykologiska symtom och störningar.

Slutligen kan man fråga sig om det verkligen är fruktbart att utveckla sådana här typologier. Visserligen kan man använda dem för att ordna tillvaron och utveckla olika kategorier, men risken är att man förenklar och missar sådan aspekter av det kroppsliga som helt enkelt faller utanför typologins världssyn.

I Arthur W. Franks artikel "An Analytic Review" kritiseras Turners försök att utveckla en typologi. Han är bl.a. kritisk till det funktionalistiska perspektiv som utgör själva utgångspunkten för Turners typologiserande. Istället vill Frank utgå från aktören och en typologi som bygger på ett

fenomenologiskt angreppssätt. Han följer här Giddens tankar om en strukturereringsprocess där aktör och struktur utgör två sidor av samma sak: den ständigt pågående struktureringen av vardagsliv och samhälle.

Frank utgår från fyra olika problem som kroppen ställs inför: kontroll, begär, relation till den andre och relation till självet. Med utgångspunkt i dessa fyra problem konstruerar han en typologi och fyra olika "idealkroppar" (se figur 2): Den disciplinerade, den speglade, den dominanta och den kommunikativa kroppen.

Den disciplinerade kroppen kännetecknas av en stark självkontroll, brist, självtillräcklighet och ett fragmenterat själv. Foucault har i många av sina skrifter diskuterat den disciplinerade kroppen. Denna kropp får sina konturer genom samhällelig disciplinering, men också genom självdisciplin. Frank betonar människors aktiva delaktighet i disciplineringsprocessen. Även om syftet med självdisciplin ofta är att uppnå någon form av mål leder denna strategi paradoxalt nog ofta till underordning. Denna typ av motstånd leder med andra ord vanligtvis till ökad alienation och underordning.

Den speglade kroppen utgör en avspegling av det som omger den, dvs konsumtionssamhället. Den är statisk och självtillräcklig, då den enbart använder sig av omgivningen för att ytterligare stärka bilden av det egna självet. Denna kropp kännetecknas av att begäret tillåts flöda, men detta sker enbart för att undvika att vidröra den underliggande bristen. Detta är en estetisk och narcissistisk kropp som strävar efter att skapa en integrerad helhetsupplevelse: ett spegeljag. Jean Baudrillard är den som kanske bäst har beskrivit och analyserat denna kropp.

Den dominanta kroppen är företrädesvis en manlig kropp. Denna kropp har på ett mycket ingående sätt beskrivits i Klaus Theweleits *Mansfantasier* (1977/1995). Detta verk beskriver ingående konstruktionen av den nazistiske soldatens kropp och manlighet. Det fundamentala i denna process är avsaknaden av en basal personlighetsstruktur. Den dominanta kroppen är oförutsägbar. När som helst kan den kasta sig in i ett blodigt våldsutövande. Den är fragmenterad, men det finns en ständig strävan efter helhet. Genom att förtrycka andra och utöva våld skapas en falsk känsla av sammanhållning och identitet. Men denna identitet är som sagt väldigt bräcklig.

Den kommunikativa kroppen är svårare att lokalisera som empiriskt fenomen. Den karakteriseras av en öppenhet för olika uttrycksmedel och av en vilja att kommunicera. Begäret är inte exploaterande, utan relationistiskt och inställt på delad glädje och sensualitet. Frank vänder sig här till dansen och andra expressiva kroppsuttryck. Den kommunikativa kroppen är framför allt en kvinnlig kropp. Den skall inte betraktas som en idealtyp, utan har snarare en utopisk kvalitet. På så sätt skiljer den sig således från de andra kategorierna i Franks typologi; den är på sätt och vis en anomali.

Figur 2: Typologi för teorier om kropp och samhälle (efter Arthur W. Frank, 1991)

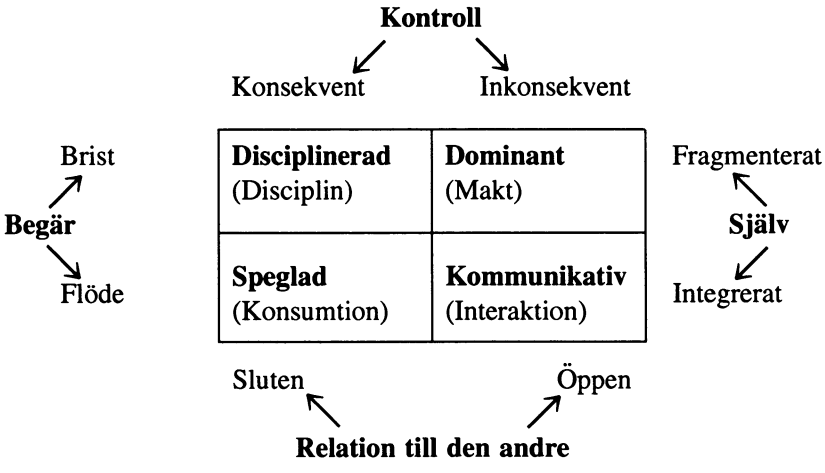

Även om Franks typologi kännetecknas av ett mer uttalat aktörsperspektiv och dessutom präglas av en större dynamik än Turners motsvarande typologi, finns det fortfarande anledning att vara kritisk mot detta försök att utforma en diskurs om kropp och samhälle. Franks typologi är på många sätt mindre deterministisk än Turners och den ger också uttryck för en strävan att utforma en utopi om kropp och samhälle. Trots detta vill jag anföra några kritiska punkter.

Även om Frank har som ambition att utgå från den mänskliga kroppen och den aktive aktören menar jag att han ibland tenderar att hamna i samma problem som Turner, dvs i ett parsonianskt förtingligande av aktören och kroppen. Den speglade kroppen är bara en effekt av konsumtionssamhället och den dominerande kroppen är ett utslag av specifika uppfostringsstragier och ett auktoritärt samhällssystem. När man kategoriserar och ordnar sin bild av verkligheten med hjälp av typer är det ofta svårt att inte hamna i en reduktionistisk modell av verkligheten. Även hos Frank saknas ett problematiserande av kön och kropp; den manliga kroppen är den dominerande, medan den kvinnliga får stå för de utopiska kvaliteterna.

Fördelen med typologier är att man utvecklar teoretiska kategorier som kan användas för att skapa en ordning i kaos. Nackdelen är att man tenderar att låsa fast olika kategorier och därför missa vissa aspekter i den verklighet man avser att studera. I den fortsatta framställningen skall jag med utgångspunkt i Franks kategorier diskutera olika kroppar. Syftet med denna diskussion är att ge en överblick över olika diskussioner där kroppen intar en central plats. Om man frigör Franks kategorier från deras typologiska fäng-

else och istället använder dem som utgångspunkt för en mer förutsättningslös diskussion om disciplinering, konsumtion och makt, kan de enligt min mening vara användbara.

Den disciplinerade kroppen

I början av *Övervakning och straff* (1979) beskriver Foucault mycket ingående hur Damiens, en stackars dödsdömd fånge, blir torterad och sliten itu av fyra hästar. Denna händelse utspelar sig i Paris den 2 mars 1757. Här börjar även Foucaults historia om hur den yttre disciplin som riktar sig mot människors kroppar successivt kommer att anta allt mer förfinade och subtila former. Det utvecklas nya och mer sofistikerade disciplineringsmetoder. Det grova yttre våldet mot den kollektiva kroppen ersätts av en individualiserad och detaljerad kontroll av varje enskild kroppsdel. Framväxten av ny vetenskaplig kunskap och nya sätt att utöva makt går här hand i hand. Foucault skriver:

> The historical moment of the disciplines was the moment when an art of the human body was born, which was directed not only at the growth of its skills, nor at the intensification of its subjection, but at the formation of a relation that in the mechanism itself makes it more obedient as it becomes more useful, and conversely. What was then being formed was a policy of coercions that act upon the body, a calculated manipulation of its elements, its gestures, its behaviour. The human body was entering a machinery of power that explores it, breaks it down and rearrange it (ibid:138).

Med hjälp av ny kunskap och ny teknik blir det möjligt att utöva en minutiös kontroll av människors kroppar. Istället för att rikta kontrollen mot kollektivet börjar man utöva en detaljerad kontroll av den enskilda kroppen. Genom att bryta ned kroppen i dess enskilda delar kan man utveckla tekniker som leder till ett maximerat utnyttjande av hela kroppen. Foucault skriver: "The act is broken down into its elements; the position of the body, limbs, articulations is defined; to each movement is assigned a direction, an aptitude, a duration; their order of succession is prescribed" (Ibid:152).

Foucaults bok om övervakning och straff är en ovärderlig källa för de som är intresserade av hur bilden av människan-som-maskin på olika sätt har genomsyrat olika samhälleliga praktiker. Den grundläggande tanken att kunskap, makt och disciplin är intimt sammanvävda har lagt grunden till många undersökningar om könsförtryck, sjukvård, hälsovård etc. I Palmblads och Eriksons studie av hälsoupplysning som samhällsspegel *Kropp och politik* (1995) kan man t.ex. läsa följande om de mallar som användes på 1930-talet för att bedöma barns hälsotillstånd:

> Huden skall vara måttligt fuktig och ha en svagt rödaktig ton. Håret skall vara mjukt och glänsande, inte torrt och stripigt. Ansiktsuttrycket skall vara hurtigt och glatt, inte sorgset,

glåmigt, slött eller olustigt ... En god hållning är ett av de bästa kännetecknen på en väl fungerande kropp ... Barnet skall ha intressen, vara sällskapligt och visa god samarbetsförmåga. Förhållandet till barn av motsatta könet bör vara sunt. (ibid:81)

I de tre banden av *Sexualitetens historia* utvecklar Foucault sina tankar om den västerländska synen på människors sexualitet (Foucault 1978, 1985, 1986). Här fortsätter han sitt utforskande av sambandet mellan makt, vetande och kroppslig disciplinering. I och med att man under upplysningstiden i allt större utsträckning börjar premiera barnalstring och familjen, bedrivs även under vetenskaplig täckmantel ett krig mot all form av sexualitet och njutning som inte kan inordnas i denna modell. Det uppställs nya regler för spelet mellan makterna och njutningarna. Enligt Foucault är det " ... genom friläggning, intensifiering och konsolidering av de perifera sexualiteterna som maktens relationer till könet och njutningen förgrenar sig, mångfaldigas, styckar upp kroppen och tränger in i beteendena" (Foucault 1978:65). Han beskriver fyra olika mönster för makt och vetande när det gäller könet. Dessa mönster börjar utkristaliseras på 1700-talet.

För det första handlar det om hysteriseringen av kvinnokroppen. En process genom vilken kvinnokroppen blir bestulen sin sexualitet och inordnad i ett patriarkalt system av könsförtryck. För det andra pedagogiseras barnets kön och barnet definieras som en försexuell varelse. Denna process leder även till krig mot onanin, som betraktas som ett sjukdomstecken. För det tredje socialiseras avlandet och utsätts för en genomgripande kontrollprocess. Slutligen psykiatriseras alla former av "perversa njutningar" och det utarbetas sinnrika metoder för att bota de människor som ägnar sig åt förbjudna former av sexuell njutning. Dessa sexualitetsmönster har till uppgift att förnya, annektera, uppfinna och penetrera kropparna in i minsta skrymsle och att skapa utvidgade möjligheter att kontrollera befolkningen.

Foucaults analyser av den västerländska sexualiteten har haft ett stort inflytande på studier av kvinnokroppen och på upprättandet och bibehållandet av en patriarkal könsordning. En vanlig kritik som riktas mot Foucault är dock att han tenderar att i allt för lite utsträckning analysera motstånd och handling (Giddens 1984; Bartky 1990). Den diskursiva ordningen fokuseras på bekostnad av den aktiva och reflekterande aktören. Detta är visserligen en kritik som drabbar all form av strukturalistisk teori, men det finns ändå en poäng i att lyfta fram den och fråga sig vilka risker det finns med ett ensidigt fokus på sambandet mellan makt, vetande och kropp. Som en kontrast till Foucaults analys av disciplineringen av kroppen skall därför något kort sägas om Frigga Haugs "Memory work", som beskrivs i boken *Female Sexualization* (1992).

I denna bok försöker ett kollektiv av kvinnliga forskare att återkalla tidiga minnen av hur deras kroppar utsätts för disciplinering och könsförtryck. Genom detta minnesarbete, där minnen av den disciplin som olika kroppsdelar utsatts för lyfts fram, försöker kvinnorna återerövra sina kroppar.

Enligt det synsätt som förs fram i boken är inte kvinnor passiva offer, utan har även ett eget ansvar att frigöra sig från det förtryck som riktas mot deras sexualitet och kroppar. De kvinnor som istället aktivt medverkar i det förtryck som utövas mot kvinnor kallas *slavflickor.* Kvinnor har enligt författarna till sin förfogan en repertoar av olika kroppstekniker som används för att dölja brister och framhäva positiva delar av kroppen. Dessa tekniker är så att säga inristade i kvinnors kroppar, vilket gör det svårt att frigöra sig från de begränsningar som denna disciplinering av kroppen medför. Detta vetande som är intimt relaterat till självförtryck måste omvandlas till positiv kunskap som kan användas för att frigöra den kvinnliga kroppen från de begränsningar som sätts via den patriarkala ordningen. På detta sätt kan man även på ett tydligt sätt visa på sprickorna i denna ordning.

Enligt Haug m.fl. är det nödvändigt att utgå från ett aktivt subjekt som kan återerövra sina minnen och utarbeta strategier för att frigöra kroppen och sexualiteten från bindningar till en repressiv könsordning. Genom att studera strukturering av vardagslivet och den mikromakt som dagligen riktas mot den kvinnliga kroppen kan man inse att det är möjligt att göra motstånd mot detta förtryck. Den kritik som Haug m.fl. riktar mot Foucault liknar den som tidigare har förts fram av bl.a. Anthony Giddens. Även om strukturerings-processen inbegriper en nära relation mellan vetande, makt och sexualitet är det i alla fall möjligt att lyfta fram gamla minnen av hur kroppsmedvetandet har formats och att på så sätt frigöra sig från de begränsningar av ens kroppsliga uttryck som denna process har medfört.

> The extent to which the violence we experience in the process of our development is done to us by ourselves can be shown more clearly by stories of the body than it would be by descriptions of our thoughts, feelings and sensations alone. It is, after all, our bodies that make us unremittingly visible. And it is for this reason that they can be perceived so readily as a reminder of the ever-present need to exert control over the process of our entry into society. (Haug m.fl. 1992:119)

Det är intressant att kontrastera Foucault mot Haug. Medan den förre enbart använder sig av diskursanalys, är det livsbiografin och den levande människan som fokuseras hos den senare. Haug har stor användning av Foucault i sitt sökande efter en analysmodell, men måste sedan utveckla egna tankar om vilka strategier som kan använda för att frigöra kroppen ur dess fängelse. Minnesarbetet består i en aktiv reflexiv process, där individen tillsammans med andra med liknande minnen kan utveckla nya förhållningssätt till kroppen. Den disciplinerade kroppen, som är en idealtyp och en diskursiv konstruktion, utgör här utgångspunkten för ett reflexivt arbete med kroppen.

Den narcissistiska kroppen

Den idealtyp Frank kallar "The Mirroring Body", eller den narcissistiska kroppen som jag föredrar att kalla den, beskrivs som statisk och självtillräcklig. Den grundläggande drivkraften består i en strävan att upprätta någon form av helhetsupplevelse – ett spegeljag. Här ansluter sig Frank till en omfattande diskussion om narcissism, och hamnar enligt min mening väldigt nära Cristopher Laschs konservativa och förhållandevis endimensionella syn på detta fenomen. Den speglade eller narcissistiska kroppen betraktas som en produkt av ett massamhälle där medierna har tagit över fostran av medborgarna och begäret har blivit ett självändamål.

Denna *kropp* är kanske den minst lyckade av Franks idealtyper. Diskussionen om narcissism är komplex och leder lätt in på irrvägar. I grunden handlar det om de grundläggande förutsättningarna för skapandet av en någorlunda integrerad känsla av ett själv (Johansson 1995). Heinz Kohut, självpsykologins fader, har haft ett stort inflytande på denna diskussion. Behovet av spegling från föräldrar och behovet att själv få spegla dessa viktiga personer är enligt Kohut fundamentalt för utvecklandet av ett själv. När denna utveckling av någon anledning störs, leder det till ett bristtillstånd. Bristen och den frustration den innebär leder till utvecklandet av en narcissistisk sårbarhet och i förlängningen även till det som brukar kallas narcissistisk personlighetsstörning.

När vi talar om narcissism avses därför en normal utvecklingsprocess. Alla människor har ett behov av att bli speglade och bekräftade. När det lilla barnet berövas grundläggande möjligheter att bygga upp en personlighet och en positiv känsla för sitt själv och sin kropp reagerar det ofta med aggression och med att skapa en inre fantasivärld som kompensation för den frånvarande yttre strukturen. I denna inre värld finner vi omnipotensfantasier, aggressiva och libidinösa driftsönskningar och förintelseångest. För att förstå den narcissistiska problematiken måste man fokusera relationen mellan dessa inre fantasier och de manifesta försöken att hålla samman identiteten.

Det moderna livet innebär på många sätt att människor utsätts för frustrationer och narcissistiska kränkningar. För att kunna leva i det moderna samhället måste man uppnå en balans mellan å ena sidan behovet av trygghet och spegling, å andra sidan strävan efter individualitet. Denna balans är alltid tillfällig och kan givetvis sättas ur funktion. När den reflexiva konstruktionen av självet hotas kan det leda till att individen upplever brist och en fragmentering av självet. Anledningen till att diskussionen om narcissism överhuvud taget är intressant i dag är att många människor har blivit varse identitetens tillfälliga och instabila karaktär. Den ökade tendensen till narcissistiska störningar i självbilden är inte enbart en produkt av eländiga uppväxtförhållanden, utan av ett samhälle och en kultur där människor i allt större utsträckning ifrågasätter sig själva och sina livsprojekt. Om

man skall förstå denna dynamik är det nödvändigt att man tar hänsyn till dess komplexitet och undersöker såväl positiva som negativa tendenser i det senmoderna identitetsskapandet.

Det är viktigt att man varken hamnar i en moraliserande och negativ tolkning av narcissism eller ett upphöjande och hyllande av densamma. Enligt mitt synsätt är det fruktbart att undersöka vilka psykologiska, socialpsykologiska, kulturella och sociala faktorer som bidrar till att antingen underlätta eller försvåra den narcissistiska balansen (Johansson 1995). I den kulturteoretiska diskussionen om narcissism har det funnits en tendens till att antingen som t.ex. Lasch eller för den delen Frank rikta en onyanserad kritik mot mass- eller konsumtionssamhället och att plädera för en ökad moralisk integration i samhället, eller att som Herbert Marcuse och Thomas Ziehe visa på de positiva och radikala tendenserna i den ökade narcissistiska känslighet som karakteriserar den moderna människan. Båda dessa tolkningsstrategier är lika endimensionella (Johansson & Miegel 1996; Johansson 1996).

På samma sätt som Freud en gång studerade vardagslivets psykopatologi genom felsägningar och felhandlingar och på så sätt visade att den neurotiska problematiken finns hos alla människor, är det i dag möjligt att visa att diskussionen om narcissism berör själva grunden i det vardagliga konstruerandet av identitet. Det som kallas sjukdom eller personlighetsstörning är endast en extrem variant av ett "normaltillstånd". Den narcissistiska kroppen är inte enbart en speglad kropp, det är även en kropp som aktivt strävar efter att uppnå en balans mellan integration och fragmentering. Populärkulturella bilder och det som Frank kallar konsumtionssamhället utgör inte heller enbart en källa till spegling och passiv konsumtion, utan bilderna kan även användas för att skapa en nyanserad och reflexiv bild av självet (Fiske 1989). Populärkultur kan medverka till utvecklandet av imaginära identiteter som präglas av omnipotens och osårbarhet, men de kan även bidra till att motverka en fragmentering av identiteten. En nyanserad diskussion av narcissismbegreppet leder därför även till en mer fruktbar analys av populärkulturens inverkan på den samtida kulturen.

Den dominanta kroppen

I Klaus Theweleits monumentala verk *Mansfantasier* kan man bl.a. läsa följande rader: "Jag älskar obrutna människor, män. Sådana som inte vet av några problem. Sådana som står slutna i sig själva, fulla av kraft, lugna" (s.70). Dessa ord kommer från Ernst von Salomon, en av de många fascister som Theweleit låter komma till tals. Till skillnad från många andra författare som har sysselsatt sig med att försöka förstå och förklara nazismen och de män som förkroppsligade denna fascistiska ideologi och praxis ägnar sig inte

Theweleit åt ekonomiska, sociologiska eller ideologiska förklaringsmodeller, utan koncentrerar sig istället på hur en viss typ av manlighet konstrueras – soldat-mannen. Theweleit, som ju skrev sina böcker 1977 och 1978, föregriper på så sätt både den diskussion om kroppen och den om maskulinitet som förs av samhällsvetare och humanister i dag.

En stor del av detta omfattande arbete ägnas åt att analysera hur soldatmannen desperat försöker avgränsa sin kropp mot omvärlden. Via äckel, förakt och våld strävar dessa män efter att hålla samman sin kropp och sin identitet. Soldat-mannens muskelfysik och kroppspansar utgör den sammanhållande faktor som ständigt måste försvaras mot hot från omvärlden. Theweleit skriver: "Muskelfysiken är identiskt med allt som är 'jag' hos honom: alla kontrollfunktioner, driftsförsvarsfunktioner, allt som bestämmer soldat-mannens medvetna tänkande, det han säger, det han skriver, hans syn på sig själv som 'man', hans outröttliga arbete för 'det helas' väl – allt detta tycks mig vara funktioner av kroppsjaget, hans i smärta härdade muskulatur, som värjer sig mot fragmenteringen" (s.662). Den järnhårda kroppspansar som är soldat-mannens kännetecken fungerar alltså som ett skydd mot en underliggande brist och tomhet.

Det största hotet mot ovan beskrivna kroppspansar kommer från kvinnorna. I det första bandet av *Mansfantasier* analyserar Theweleit ingående männens fantasier om kvinnokroppen. Soldat-mannen nöjer sig inte med att klyva representationen av kvinnan i två delar: en god del som förknippas med mannens mor och syster, och en ond del som projiceras på proletära kvinnor och "horor", utan tömmer den goda kvinnan på liv och förintar via våld den onda kvinnan. Soldat-mannen är enligt Theweleit inte i första hand rädd för att bli kastrerad i sin manlighet, det handlar om en mycket mer djupgående rädsla för upplevelser av sexualitet och lust överhuvudtaget. I ett avsnitt i band I som handlar om flöden visar Theweleit hur soldat-mannens föreställningar om den hotande röda massan och den lösaktiga proletärkvinnan hänger samman med en mer omfattande rädsla för vad han kallar flöden. Den oceaniska känsla och den upplevelse av icke brist i lustens strömmande över hela kroppen som många författare, bl.a. Reich och Rolland beskriver som något önskvärt, upplevs av soldat-mannen som ett hot mot hela hans existens. Dessa flöden måste till varje pris stoppas upp: "inte en droppe får sippra genom kroppshöljet" (s.269).

Hur skall man då förstå detta? Theweleit avvisar förklaringsmodeller som lägger skulden på ekonomiska faktorer eller generella resonemang om irrationalitet. Han menar istället att det handlar om en specifik typ av primär- och sekundärsocialisation. Soldat-männens kroppsflöden hindrades tidigt genom att "stränga hårda händer grep tag i dem och drev ut lustförnimmelserna ur huden, genom smärtsamma kroppsstraff men möjligtvis också genom en tillfällig eller varaktig 'uppslukande' emotionalitet från moderns sida ..." (s.652). Denna uppfostran slutfördes sedan genom den

militära disciplineringsprocessen. Utifrån sin läsning av olika soldat-mäns berättelser och sina egna studier av psykoanalytisk utvecklingsteori gör Theweleit följande slutsats: "Jag förmodar att endast mycket få människor i det vilhelminska Tyskland (och inte särdeles många fler i det övriga Europa) hade lyckan att bli någorlunda slut-födda. Detta torde förklara varför soldat-männens beteende visat upp så många förbindelser med den 'normale' mannens. Med andra ord: en till sin grundstruktur snarast 'psykotisk' typ torde ha varit det tyska normalfallet . . ." (s.653).

Den grundläggande upplevelse som präglar soldat-mannens psyke är den centrala olustsituationen där han är utan gränser, odifferentierad och fången i en uppslukande symbios med modern. Då han aldrig får hjälp att ta sig ur den symbiotiska relation, utan istället pryglas till lydnad, kommer han kraftfullt och med alla medel att försvara sig mot de känslor som är förknippade med den grundläggande bristen. Den vita terrorn, dvs det våld som dessa män utövar för att kunna hålla ihop sina kroppar, bottnar enligt Theweleit inte i ett lustfyllt bejakande av drifterna. Terrorn uppstår ur dessa mäns försök att bli jag. "De vill *undkomma* drifterna, inte ge dem fritt utlopp" (s.794). Här handlar det inte om irrationella omedvetna faktorer, utan om medvetet handlande med syfte att sammanfoga det fragmenterade jaget. Det handlar alltså inte om den klassiske neurotikern, utan om den gränslöse och fragmenterade psykotikern.

Theweleits studie är på många sätt imponerande. Han pekar på könsdimensionens centrala roll i diskussionen om makt, nazism och våld. Studien bidrar även till att skapa en förståelse för de mekanismer som ligger bakom många av de hemskheter som begås av soldat-männen. Trots detta finns det anledning att vara kritisk till Theweleits arbete. Även om han i band I av *Mansfantasier* tar avstånd från ett ensidigt psykologiserande av det fenomen han studerar, är det trots allt där han i slutändan hamnar. Det finns t.ex. starka beröringspunkter med Alice Millers studier av Hitler och nazismen. Mot den klassiska freudianska psykoanalysen ställer Theweleit sådana analytiker som t.ex. Mahler, Balint och Klein. Det han söker efter är själva grunden till den kroppsuppfattning och till den konstruktion av manlighet som kännetecknar soldat-männen. Det finns dock en fara med sådana breda generaliseringar och psykologiseringar som Theweleit använder sig av, där soldatkroppen blir synonym med nästintill all manlighet. Den dominanta manliga kroppen får stå som symbol för ett samhälle och ett uppfostringssystem som misslyckats. Den sortens män som är föremål för själva undersökningen bör enligt Theweleit inte betraktas isolerat från övriga män. De utgör endast toppen på patriarkatets isberg. Här finns inga alternativa manliga identiteter eller kroppar. Den samhälleliga disciplineringsprocessen har lett till en närmast total underordning.

Så länge Theweleit avgränsar sin studie till frikårerna och till de män som skulle utgöra kärntrupperna i nazismen känns den relevant. Denna typ av

angreppssätt omöjliggör dock utforskandet av alternativa manliga kroppar och identiteter. Theweleit ansluter sig i sin studie till 1970-talets feministiska kritik av all typ av maskulinitet. I dag har man både inom feminismen och inom den framväxande mansforskningen tagit fasta på den komplexitet som kännetecknar konstruktionen av kön. R.W. Connell försöker i sin bok *Masculinities* (1995) pekar på relationen mellan olika typer av maskulinitet. Han skiljer mellan *hegemonisk, delaktig, underordnad och marginaliserad* maskulinitet. Den hegemoniska maskuliniteten – där den starke, ensamme och hårde mannen är central – står för försvaret av en patriarkal ordning där män är överordnade och kvinnor underordnade. Denna typ av manlighet förkroppsligas i form av militärer, politiker och andra maktmän. Men enligt Connell svara de flesta män inte upp till denna maskulinitet. Däremot finns det en stor massa av män som på olika sätt är delaktiga i bevarandet av könsordningen, men här rör det sig ändå om en mer kommunikativ och demokratisk man; en man som inte slår sin kvinna och som försöker nå ett jämställt förhållande till sina partners. Ännu mer komplext blir detta mönster då man börjar diskutera relationen mellan hegemonisk, delaktig, underordnad och marginaliserad maskulinitet. Om man vill förstå konstruktionen av samtida könsidentiteter, måste man därför studera relationen mellan olika typer av manligheter och olika typer av kvinnligheter. Theweleits studie av soldat-mannen bör alltså betraktas som en studie av framväxten av en specifik manlighet och kropp. Det återstår därför att utforska relationen mellan å ena sidan soldat-mannens kropp och maskulina identitet, å andra sidan andra typer av manliga identiteter.

Den kommunikativa kroppen

När Frank talar om den kommunikativa kroppen, lämnar vi idealtypernas värld och tar steget in i utopiernas rike. Denna kropp kännetecknas framför allt av att det är en aktivt handlande, kreativ och kommunicerande kropp. Frank skriver bl.a:

> The body continues to be formed among institutions and discourses, but these are now media for its expression. For the communicative body institutions and discourses now enable more than they constrain, while in the other body styles the opposite balance prevailed. (Frank 1991: 80)

Den kommunikativa kroppen är den goda kroppen. Enligt Frank handlar det förträdesvis om en kvinnlig kropp. Han exemplifierar sina resonemang med en diskussion om dans, där han menar att det ibland finns en potential till frigörelse och kreativitet. Den expressiva och kommunikativa kroppen är en möjlighet, men dess uttryck hotas ofta av den samhälleliga disciplineringen av kroppar. Genom att beskriva den kommunikativa kroppen som en utopisk

strävan förlägger Frank all typ av handling, reflexivitet och förändring till en restkategori i sin typologi över kropp och samhälle. Det som inte passar in i de stabila kategorier som Frank bildar utgör således ett slags anomali.

När man studerar Turners och Franks typologier blir man medveten om de begränsningar som är en konsekvens av detta arbetssätt. Så snart det är aktuellt att diskutera aktörer och förändringsprocesser hamnar man obönhörligen utanför typologierna. Den struktureringsprocess som Giddens beskriver i bl.a. *The Constitution of Society* (1984) innefattar alltid en relation mellan makt och motmakt. Strukturering av identitet och kropp är en ständigt pågående process; strukturer är aldrig enbart begränsande, utan även möjliggörande. Aktören har alltid ett val, även om detta val givetvis är mer eller mindre begränsat.

I denna exposé över några olika teorier om kropp och samhälle har jag försökt visa hur det är möjligt att studera relationen mellan hegemoni och olika former av motstånd. Ingen av de kroppar som Turner och Frank diskuterar är entydigt disciplinerade, dominanta eller narcissistiska. Dessa idealtyper kan möjligtvis användas för att tydliggöra vissa mekanismer och diskursiva strategier, men det är alltid nödvändigt att föra diskussionen vidare och i detalj studera den konkreta struktureringsprocess som försiggår i vardagslivet. Om man bryter loss de olika "kropparna" från Turners och Franks typologier och istället använder typifieringarna som en utgångspunkt för att diskutera effekterna av den samhälleliga disciplineringsprocessen kan man utveckla en mer nyanserad analys av relationen mellan kropp och kultur. I mina skissartade försök till en sådan utveckling har jag försökt visa på några framkomliga vägar. En dylik teoretisk utveckling är i stort behov av en teori om det subjektiva och om den inre psykologiska världen. Sådana författare som Marcuse, Ziehe och Theweleit har också visat på det fruktbara i att kombinera sociologi och psykoanalys. Innan jag sätter punkt för denna framställning tänker jag därför diskutera hur analyser av samhällelig disciplinering kan hämta material från Freuds psykoanalys.

Exkurs: Fallet Schreber – psykoanalys och kroppslig disciplin

Daniel Paul Schreber (1842–1911) har odödliggjorts genom Freuds fallstudie.[1] För den som är intresserad av detta fall finns det en rik litteratur att studera. Daniel Schreber skrev en självbiografi 1861 – *Denkwürdigkeiten eines Nervenkranken Memoirs* – som i själva verket ligger till grund för Freuds analys av hans psykologiska tillstånd. Freud studerade med stort intresse detta manus och tolkade sedan Schrebers paranoida och psykotiska fantasier utifrån den psykoanalytiska driftsteorin. Han menar bl.a. att Schre-

ber uppvisar en stark tendens till narcissistisk fixering, latent homosexualitet och en oförmåga att utveckla en oidipal personlighet. Som belägg för detta anför Freud bl.a. Schrebers föreställningar om sig själv i kvinnlig gestalt och hans paranoida fantasier om förföljande objekt. Freud koncentrerar sig i sin diskussion av fallet Schreber till en analys av infantil sexualitet, paranoida fantasier och könsidentifikation.

För att få en bredare förståelse av fallet Schreber bör man även läsa faderns skrifter. Daniel Paul Schrebers fader – Dr. Daniel Gottlieb Moritz Schreber – blev mycket känd för sina barnuppfostringsmetoder. I *Förföljelse i familjen: Fallet Schreber* (1975) diskuterar Morton Schatzman sambandet mellan sonens sjukdom och faderns uppfostringsmetoder. Resultatet av denna jämförelse visar sig mycket fruktbar. Dr. Schreber utvecklade en mycket speciell metod för barnuppfostran. En undertitel till en av hans mest kända böcker lyder: *Fostran till skönhet genom naturenligt och balanserat främjande av normal kroppstillväxt, av livsuppehållande hälsa och andlig förädling, särskilt genom bruk, om möjligt, av särskilda uppfostringsmedel: för föräldrar, uppfostrare och lärare.* I Schrebers skrifter kan man bl.a. läsa följande råd till föräldrar och fostrare:

> Undertryck allting hos barnet, håll det borta från allting som det inte bör göra till sitt eget, och vägled det ståndaktigt till allting det bör vänja sig vid. För att inge ett barn självbestämmelse måste föräldrarna först underkuva barnets "egen vilja". (Schatzman 1975)

I Tyskland bildades det Schreberföreningar. 1958 hade dessa föreningar ca 2 miljoner medlemmar. Förutom att komma med råd till föräldrar utvecklade Dr. Schreber även metoder för att skapa en mer disciplinerad och godartad kroppshållning. Med hjälp av axelband, bälten och andra hjälpmedel skulle den unga kroppen disciplineras. Dr Schreber uppfann bl.a. en anordning som kallades *Schrebersche Geradhalter,* som användes för att tvinga barnet att sitta rakt. Denna anordning utgjordes av en tvärstång som sattes fast i bordet vid vilket barnet satt och läste eller skrev. Stången placerades så att den tryckte mot nyckelbenet och mot axlarnas framparti och på så sätt hindrade rörelser framåt.

En stor del av sonen Schrebers psykotiska upplevelsevärld utgörs av kroppsliga förnimmelser av saker som trycker mot kroppen och som hotar att pressa sönder hans huvud. När man studerar dessa psykotiska upplevelser kan man med lätthet se ett samband med faderns stränga uppfostringsmetoder. Man får här tänka sig att fadern lät sin son genomgå en noggrann disciplinering för att på så sätt skapa det perfekta barnet. Detta barn kastades emellertid in i en psykotisk och paranoid föreställningsvärld, som kom att omöjliggöra ett vanligt liv. Daniel Paul Schreber tillbringade en stor del av sitt liv på mentalsjukhus. Under de perioder han var någorlunda återställd intog han sin samhälliga maktposition som "senatspresident".

Freuds fallstudier kan läsas på olika sätt. Om man tillämpar den sociologiska blicken på dessa fall framträder inte bara enskilda personer och tragiska individuella levnadsöden, utan i lika stor utsträckning sociala och kulturella samband och processer. Här kan man t.ex. knyta an till Theweleits diskussion om soldat-mannen.

Själva poängen med att knyta an till den diskussion som förs kring Freuds psykoanalytiska fallstudier är att det finns en möjlighet att fokusera såväl de psykologiska som sociologiska effekterna av en viss typ av fostran. På så sätt behöver man inte nöja sig med att konstatera att en viss typ av fostran leder till själslig nöd, utan man kan även i detalj studera hur den sexuella och kroppsliga utvecklingen hämmas av denna typ av fostran.

Kroppens sociologi?

Syftet med denna framställning har varit att diskutera det fruktbara i den diskurs om kropp och kultur som successivt vuxit fram i bl.a. Storbrittanien. Genom att utgå från några välkända typologier har jag velat visa på svagheterna i de teorier om kroppen som enbart fokuserar själva disciplineringsprocessen. Om man istället utgår från Giddens tanke på att agent, struktur och system utgör en helhet som utvecklas i relation till varandra, undviker man deterministiska analyser av kropp och kultur. Även om den samhälliga disciplineringen griper in i vardagslivet och formar människor, finns det alltid några frihetsgrader där individen kan agera och forma sin kropp.

Poängen med att föra in kroppen i den sociologiska analysen är att man på så sätt riktar sökarljuset på levande människor och deras upplevelser av samtiden. Den endimensionella människan finns endast i våra analyser av samhället och individen; i verkligheten är det mer komplext. Människors kroppsliga upplevelser utgör en viktig aspekt av struktureringen av vardagslivet. Vi upplever saker via våra kroppar, ord och meningar utgör försök att fånga dessa upplevelser. Även om vi inte lyckas med detta, är det ändå denna strävan som tar sig uttryck i våra språkspel och i de diskurser som sedan sociologer sitter och analyserar. Jag förordar egentligen inte en kroppens sociologi, men däremot måste vi öppna vår sociologiska fantasi för sådana aspekter av verkligheten som upplevs och struktureras via kroppsliga förnimmelser.

NOTER

[1] Denna studie har blivit kommenterad i en rad olika sammanhang. Jag utgår från Morton Schatzmans kända studie av fallet Schreber (Schatzman 1975).

LITTERATUR

Bartky, S-L (1990) *Femininity and Domination. Studies in the Phenomenology of Oppression.* London: Routledge.

Bordo, S (1990) "Reading the Slender Body". I Jacobus, M m fl (Red.) *Body/Politics. Women and the Discourse of Science.* New York: Routledge.

Bourdieu, P (1984) *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste.* Cambridge: Harvard University Press.

Butler, J (1990) *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity.* New York: Routledge.

Connell, R.W (1995) *Masculinities.* Cambridge: Polity Press.

Douglas, M (1970) *Purity and Danger. An Analysis of Concepts of Pollution and Taboo.* Harmondsworth: Penguin Books.

Duerr, H.P (1988/1994) *Nakenhet och skam: Myten om civilisationsprocessen.* Stockholm/ Stehag: Symposion.

Elias, N (1939/1978) *The Civilizing Process.* New York: Urizen.

Falk, P (1994) *The Consuming Body.* London: Sage.

Featherstone, M, Hepworth, M och Turner, B.S (1991) *The Body: Social process and Cultural Theory.* London: SAGE.

Featherstone, M (1991) *Consumer Culture & Postmodernism.* London: SAGE.

Featherstone, M (1994) *Kropp, kultur, konsumtion.* Stockholm/Stehag: Symposion.

Fiske, J (1989) *Understanding Popular Culture.* London: Routledge.

Foucault, M (1978) *The History of Sexuality, Volume 1.* New York: Pantheon.

Foucault, M (1979) *Discipline and Punish.* New York: Vintage.

Foucault, M (1985) *The Use of Pleasure.* New York: Vintage.

Foucault, M (1986) *The Care of Self.* New York: Pantheon.

Frank, A (1991) "An Analytic Review". I Featherstone, M m fl (red.) *The Body: Social Process and Cultural Theory.* London: SAGE.

Giddens, A (1991) *Modernity & Self-Identity.* Cambridge: Polity Press.

Haraway, D (1990) "A Manifesto for Cyborgs: Sceince, Technology and Socialist Feminism in the 1980s". I Nicholson, L.J. (red.) *Feminism/Postmodernism.* New York: Routledge.

Haug, F (Red.) (1992) *Female Sexualization.* London: Verso.

Hebdige, D (1979) *Subculture: The Meaning of Style.* New York: Methuen.

Johansson, T (1995) "Narcissism, kropp och modernitet", *Sociologisk Forskning,* nr 1: 3–23.

Johansson, T och Miegel, F (1996) *Kultursociologi.* Lund; Studentlitteratur.

Johansson, T (1996) *Socialpsykologi och modernitet.* Lund: Studentlitteratur.

Kristeva, J (1982) *Powers of Horror. An Essay on Abjection.* New York: Columbia University Press.

Mauss, M (1959/1979) *Sociology and Psychology: Essays.* London: Routledge & Kegan Paul.

Palmblad, E och Eriksson, B-E (1995) *Kropp och politik. Hälsoupplysning som samhällsspegel.* Stockholm: Carlssons.

Schatzman, M (1975) *Förföljelse i familjen: Fallet Schreber.* Stockholm: Raben & Sjögren.

Shilling, C (1993) *The Body and Social Theory.* London: Routledge.

Theweleit, K (1977/1995) *Mansfantasier,* del I och II. Stockholm/Stehag: Symposion.

Turner, B.S (1984) *The Body & Society. Explorations in Social Theory.* London: Blackwell.

Turner, B.S (1987) *Medical Power and Social Knowledge.* London: SAGE.

Turner, B.S (1992) *Regulating Bodies. Essays in Medical Sociology.* London: Routledge.